

REPUBLIKA RZYMSKA – ANALIZA STRUKTURY USTROJOWEJ I JEJ DZIEDZICTWO W KONTEKŚCIE STAROŻYTNOŚCI

THE ROMAN REPUBLIC: AN ANALYSIS OF INSTITUTIONAL STRUCTURE AND ITS LEGACY IN THE CONTEXT OF ANTIQUITY

Magdalena Michcik kl. II

STRESZCZENIE

Artykuł dotyczy kompleksowej analizy systemu politycznego Republiki Rzymskiej (509–27 p.n.e.), jednego z najbardziej wpływowych i złożonych modeli ustrojowych starożytności. Koncentruje się on na ewolucji i wzajemnych powiązaniach kluczowych instytucji republikańskich – Senatu, zgromadzeń ludowych i magistratów – podkreślając ich rolę, uprawnienia i interakcje. Szczególną uwagę poświęcono napięciom społecznym między patrycjuszami a plebejuszami, stopniowej demokracji struktury politycznej oraz czynnikom, które doprowadziły do upadku instytucji republikańskich i powstania Cesarstwa. Artykuł zawiera cytaty ze źródeł pierwotnych i interpretacje współczesnych historyków, aby pokazać, jak ramy rzymskiej republiki ukształtowały późniejsze koncepcje polityczne, w tym republikanizm, obywatelstwo i podział władzy. To interdyscyplinarne studium łączy analizę historyczną z refleksją polityczną i filozoficzną.

Słowa kluczowe: Republika Rzymska, Senat, zgromadzenia ludowe, magistratura, patrycjusze, plebejusze, ustrój polityczny, republikanizm, historia starożytna

Keywords: *Roman Republic, Senate, popular assemblies, magistracy, patricians, plebeians, political system, republicanism, ancient history*

e-mail: magdalenamichcik7@gmail.com

Opiekun merytoryczny / *Guardian substantive*: dr Lech Łoboda

WPROWADZENIE

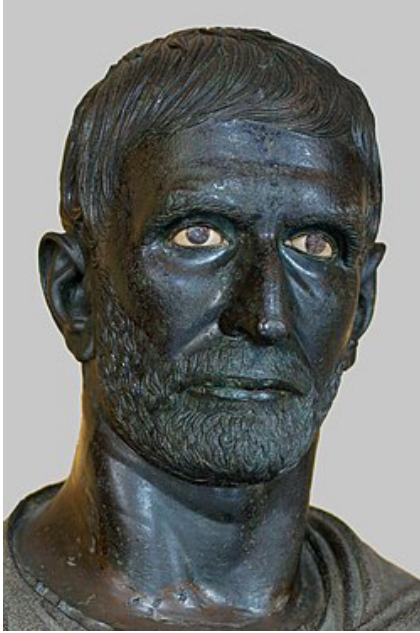
Republika Rzymska (509 p.n.e. – 27 p.n.e.) to jedno z najbardziej złożonych i zaawansowanych politycznie państw starożytnego świata. Ustrój republikański, który wykształcił się na fundamentach obalanej monarchii, stanowił przełom w ewolucji organizacji państwowej, opierając się na zasadzie samorządności oraz aktywności obywatelskiej. Fundamenty republikańskiego modelu rządzenia opierały się na kompromisie między arystokratyczną elitą a coraz silniej zaznaczającą się warstwą plebejską, co umożliwiło szeroki, choć ograniczony, udział obywateli w procesie decyzyjnym. Jak pisał Cynceron:

„Republika jest wspólnotą obywateli rządzących i rządzonych według prawa, które stanowi fundament sprawiedliwości”¹.

POWSTANIE REPUBLIKI I KONFLIKT POMIĘDZY PLEBEJUSZAMI A PATRYCJUSZAMI

Rzym od momentu swojego powstania rządzony był przez królów. Ostatnim z nich żyjącym w latach 534* – 509*, miał być Tarquinius Superbus którego tyrańskie rządy zakończyły się wygnaniem z Rzymu.

¹ Cynceron, *O państwie* (De Republica), cyt. za: Kumaniecki K., *Cynceron i jego współcześni*, Warszawa 1959, s. 150.

Ryc.1 *Brutus Kapitoński*, powstała na przełomie IV i III w. p.n.e. rzeźba z brązu, tradycyjnie uważana za przedstawienie Luciusa Iuniusa Brutusa, twórcy republiki. Muzea Kapitońskie.
Fig. 1 Capitoline Brutus, a bronze sculpture from the turn of the 4th and 3rd centuries BC, traditionally considered a depiction of Lucius Iunius Brutus, founder of the republic. Capitoline Museums. (https://pl.wikipedia.org/wiki/Brutus_Kapitoli%C5%84ski)

Po obaleniu monarchii Tarquiniusa Superbusa Rzym stał się republiką. Powstanie republiki wymagało przebudowy organizacyjnej i politycznej państwa. Wiązało się to przede wszystkim z postawieniem na jej czele dwóch urzędujących przez jeden rok urzędników o równej władzy. Początkowo nazywani byli pretorami, a później konsulami. Konsulem mógł zostać tylko patrycjusz wchodzący w skład zamkniętego stanu arystokratycznego ponieważ tylko patrycjuszy uważano za uprawnionych do dokonywania czynności o charakterze sakralnym podtrzymujących więzi pomiędzy Rzymem a bogami. Rządowi konsulów towarzyszyło wiele nadużyć dlatego w roku 494* grupa obywateli zbuntowała się przeciwko nadużyciom konsulów i opuściła Rzym. Grupa ta zawiązała sprzysiężenie i powołała spośród siebie dwóch trybunów, których rolą była ochrona członków sprzysiężenia przed nadużyciami urzędników. Niezamożni plebejusze, stali się członkami sprzysiężenia i stanowili w ten sposób istotną część rzymskiej armii. Wobec takiej siły patrycjusze nie mogli ich zignorować. Było to istotną przyczyną trwającej dwa wieki walki patrycjuszy z plebejuszami. Pierwszym znaczącym urzędniczym sukcesem plebejuszy była kodyfikacja prawa w postaci tzw. Prawa XII tablic z 449*. Prawo XII tablic ograniczyło samowolę urzędników. W latach 444* – 367*

zamiast konsulów powoływano 3 lub 6 trybunów konsularnych. Dopuszczono jednocześnie możliwość wyboru trybunów konsularnych spośród plebejuszy co spowodowało wzrost pozycji społecznej plebejuszy. Wzrost ten postępował ponieważ plebejusze zaczęli zdobywać poparcie wśród rzymskiej biedoty. W tym okresie do plebejuszy zaliczono wszystkich obywateli rzymskich nie będących patrycjuszami. W roku 367* plebejuszy dopuszczono do konsulatu, zaś w 326* zniesiono niewolę za długi. Za ostateczny koniec konfliktu pomiędzy plebejuszami a patrycjuszami uważa się uchwalenie w roku 287 *lex Hortensia*. Ostatecznie pewna część górnej warstwy plebsu zespoliła się z patrycjuszami poprzez mieszane małżeństwa i wspólne sprawowanie urzędów, tak że „zaczęła się wytwarzać nowa arystokracja senatorska, określana często mianem *nobilitas*”.

Celem niniejszego artykułu jest wszechstronna analiza instytucji Republiki Rzymskiej, ich funkcji oraz wpływu na późniejsze systemy polityczne, a także krytyczna ocena zarówno sukcesów, jak i ograniczeń tego ustroju.

Ryc.2 Pierwsza secesja plebejuszy przewodniczy zgromadzeniu plebejuszy
Fig.2 The first plebeian secession presides over the plebeian assembly
(<https://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plebejusze&action=edit§ion=1>)

POWSTANIE REPUBLIKI

Powstanie Republiki związane jest z detronizacją Tarquiniusza Pysznego, ostatniego króla Rzymu, i ustanowieniem nowego modelu rządów, w którym władza została podzielona między różne ciała polityczne². Jak zauważa Alföldy, „**obalenie monarchii było nie tylko politycznym przewrotem, lecz także**

² G. Alföldy, *Historia społeczna starożytnego Rzymu*, Poznań 1992, s. 80–85.

Ryc. 3 Prawo dwunastu tablic

Fig. 3 The Law of the Twelve Tables (<https://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plebejusze&action=edit§ion=1>)

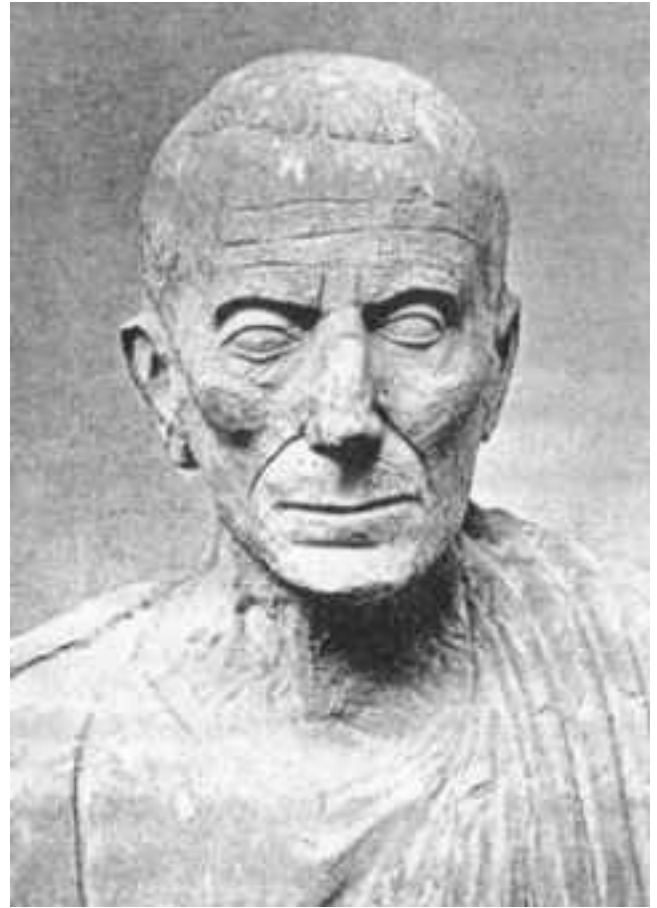
*symbolicznym zerwaniem z autokracją i początkiem rządów prawa*³. Owa zmiana ustrojowa nie była jedynie formalnym przejściem od monarchii do republiki, lecz fundamentalnym przeobrażeniem mechanizmów władzy, które miały zapobiegać autokratyzmowi i jednocześnie umożliwiać sprawne zarządzanie miastem-państwem. Początkowo monopol na władzę polityczną miała arystokracja patrycjusza, lecz z czasem, na drodze licznych konfliktów społecznych i politycznych, plebejusze wywalczyli stopniowo swoje prawa, co stało się źródłem znaczącej integracji społecznej oraz zacieśnienia więzi politycznych w społeczeństwie rzymskim⁴.

W strukturze politycznej Republiki centralną rolę odgrywał Senat – instytucja, która z czasów monarchii przekształciła się w ośrodek elitarnych decyzji politycznych⁵. Skład Senatu stanowiła nobilitas, czyli ary-

³ Tamże, s. 82.

⁴ M.I. Biezuńska-Małowist, *Kobiety antyku*, Warszawa 1993, s. 117.

⁵ A. Giardin (red.), *Człowiek Rzymu*, Warszawa 1997, s. 60.

Ryc. 4 Patrycjusz rzymski

Fig. 4 Roman patrician

(https://imperiumromanum.pl/spoleczenstwo/warstwy-spoeczne-starozytnego-rzymu/patrycjusze/#google_vignette)

stokratyczne rody posiadające długą tradycję polityczną i społeczną, które choć formalnie nie miały władzy ustawodawczej, wywierały olbrzymi wpływ na politykę wewnętrzną i zagraniczną, finanse państwa oraz wybór urzędników⁶. Finley podkreślał, że „*Senat był sercem Republiki, w którym koncentrowały się siły polityczne i moralne Rzymu*”⁷. Działalność Senatu obejmowała także nadzór moralny nad obywatelami, realizowany przez cenzorów, co świadczy o złożonym charakterze jego kompetencji – łączyły one funkcje polityczne z kontrolą społeczną⁸.

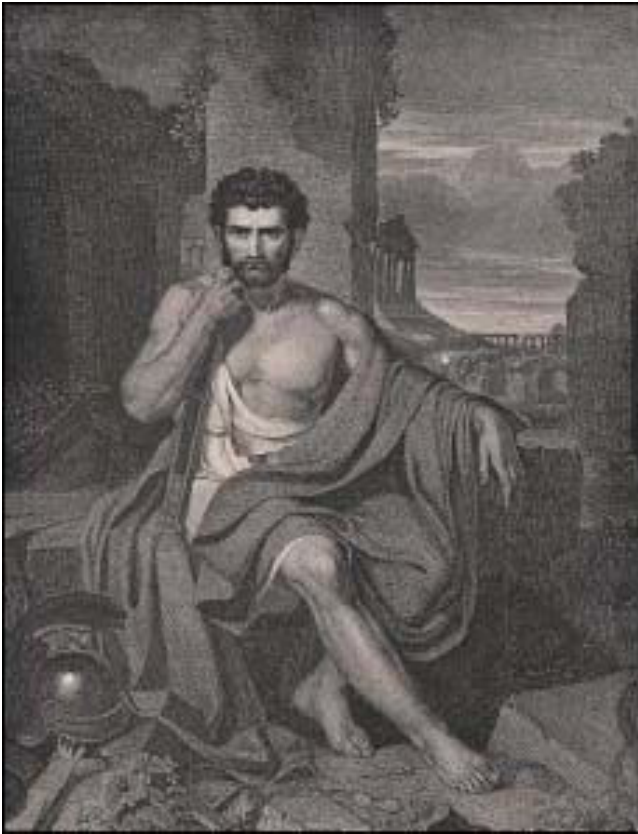
Obok Senatu funkcjonowały zgromadzenia ludowe (komicja), które stanowiły forum wyrażania woli obywateli bezpośrednio. Komicja centurialne, oparte na podziale obywateli według majątku i roli wojskowej, reprezentowały element arystokratyczny i wojskowy w ustroju, faworyzując zamożniejsze klasy⁹. Z kolei

⁶ Tamże, s. 65–67.

⁷ M. Finley, *Polityka w świecie starożytnym*, Kraków 2000, s. 92.

⁸ Tamże, s. 98.

⁹ A. Giardin (red.), *Człowiek Rzymu*, Warszawa 1997, s. 70–75.

Ryc.5 Konsul Gnejusz Mariusz Maksymus
 Fig.5 Consul Gnejusz Mariusz Maksymus
 (https://pl.wikipedia.org/wiki/Cesarstwo_Rzymskie)

komicja trybusowe, bazujące na podziale terytorialnym, miały bardziej egalitarny charakter i odgrywały istotną rolę w tworzeniu prawa oraz wyborze niższych urzędników¹⁰. Jak pisał Giardin: „*rzymska demokracja była demokracją nierówną, lecz dynamiczną, gdzie różnorodne instytucje umożliwiały wyważenie interesów różnych grup społecznych*”.

Magistratura była trzecim filarem systemu republikańskiego, obejmując urzędy o rozmaitych kompetencjach, które zapewniały sprawną organizację państwa. Najważniejsi byli konsulowie, wybierani corocznie, dysponujący imperium, czyli najwyższą władzą wojskową i cywilną¹¹. Pretorzy odpowiadali za wymiar sprawiedliwości, cenzorzy za spisy ludności i nadzór obyczajów, a trybunowie ludowi, chronieni nietykalnością, dysponowali prawem weta wobec decyzji innych magistratów i Senatu, co dawało plebejzom realny wpływ na proces decyzyjny¹². Ten system kolegialnych urzędów i rocznych kadencji miał zabez-

¹⁰ Tamże, s. 78.

¹¹ M. Finley, *Polityka w świecie starożytnym*, Kraków 2000, s. 100.

¹² Tamże, s. 105.

pieczać republikę przed koncentracją władzy, choć w praktyce był narażony na napięcia i konflikty.

Proces demokratyzacji Republiki nie przebiegał jednak bezproblemowo. Konflikty między patrycjuszami a plebejzami, znane jako konflikt klasowy, wymusiły szereg reform, które stopniowo rozszerzały prawa plebejczy¹³. Powołanie instytucji trybunów ludowych oraz Concilium Plebis stanowiło przełom w równoważeniu wpływów politycznych¹³. W II wieku p.n.e. reformy agrarne Tiberiusza i Gajusza Grakchów, mające na celu redystrybucję ziemi i pomoc biedniejszym warstwom, wywołały ostre konflikty społeczne i polityczne, które spotkały się z oporem Senatu, skutkując tragicznymi wydarzeniami i nasileniem kryzysu ustrojowego¹⁴. Kumaniecki zaznaczał, że „próby reform społecznych podważały fundamenty oligarchii senackiej, odsłaniając sprzeczności ustroju”¹⁵.

UPADEK REPUBLIKI

Upadek Republiki związany jest ze wzrostem potęgi jednostek, takich jak Juliusz Cezar czy Pompejusz, którzy wykorzystywali armię do realizacji własnych ambicji politycznych¹⁶. Proces ten, wspierany przez ciągłe wojny domowe i brak efektywnego nadzoru nad wojskiem, doprowadził do dezintegracji instytucji republikańskich i powstania monarchii cesarskiej,

Ryc.6 Cesarstwo Rzymskie w czasie największego zasięgu
 Fig.6 The Roman Empire at its greatest extent
 terytorialnego w 117 r. (w momencie śmierci cesarza Trajana)
 (https://pl.wikipedia.org/wiki/Cesarstwo_Rzymskie)

¹³ G. Alföldy, *Historia społeczna starożytnego Rzymu*, Poznań 1992, s. 90–95.

¹⁴ K. Kumaniecki, *Cyceron i jego współczesni*, Warszawa 1959, s. 145–150.

¹⁵ Tamże, s. 148.

¹⁶ J.A. Ostrowski, *Starożytny Rzym. Polityka i sztuka*, Warszawa 1999, s. 120.

Ryc.7 Forum Romanum – pozostałości po dawnej stolicy cesarstwa rzymskiego

Fig.7 Roman Forum – remains of the former capital of the Roman Empire

(https://pl.wikipedia.org/wiki/Cesarstwo_Rzymskie)

której filarem został Oktawian August¹⁷. Ostrowski wskazuje, że „*transformacja Republiki w Cesarstwo była nieuniknionym skutkiem wyczerpania modelu władzy opartego na kompromisie elit i mechanizmach równowagi*”¹⁸.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Mimo swoich wewnętrznych sprzeczności i ostatecznego upadku, Republika Rzymska pozostaje fundamentem dla współczesnych modeli ustrojowych, zwłaszcza w zakresie idei obywatelstwa, podziału władzy oraz koncepcji republikanizmu. Dziedzictwo tego systemu przejawia się nie tylko w instytucjach politycznych, ale także w filozoficznej refleksji nad naturą państwa, praworządnością oraz relacjami między jednostką a władzą, co czyni Republikę Rzymską tematem nadal żywym w naukach politycznych i historii.

BIBLIOGRAFIA:

1. Alföldy, G. (1992). Historia społeczna starożytnego Rzymu. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
2. Biezuńska-Małowist, I. (1993). Kobiety antyku. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
3. Finley, M. I. (2000). Polityka w świecie starożytnym. Kraków: Wydawnictwo Znak.
4. Giardin, A. (red.). (1997). Człowiek Rzymu. Warszawa: Wydawnictwo PIW.

5. Kumaniecki, K. (1959). Cynceron i jego współcześni. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
6. Ostrowski, J. A. (1999). Starożytny Rzym. Polityka i sztuka. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
7. Cynceron, M.T. (wyd. 1999). O państwie. O prawach. Przeł. W. Kornat. Warszawa: Antyk.

NETOGRAFIA

1. https://pl.wikipedia.org/wiki/Cesarstwo_Rzymskie
2. https://imperiumromanum.pl/spoleczenstwo/warstwy-spoeczne-starozytnego-rzymu/patrycjusze/#google_vignette
3. <https://pl.wikipedia.org/w/index.php?title=Plebejusze&action=edit§ion=1>
4. https://pl.wikipedia.org/wiki/Brutus_Kapitol%C5%84ski

ABSTRACT

This article offers a comprehensive analysis of the political system of the Roman Republic (509–27 BCE), one of the most influential and complex governmental models of antiquity. It focuses on the evolution and interrelations of key republican institutions – namely the Senate, popular assemblies, and magistracies – highlighting their roles, powers, and interactions. Particular attention is given to the social tensions between patricians and plebeians, the gradual democratization of the political structure, and the factors that led to the decline of republican institutions and the emergence of the Empire. The article incorporates primary source quotations and interpretations by modern historians to demonstrate how the Roman republican framework shaped later political concepts, including republicanism, citizenship, and the separation of powers. This interdisciplinary study merges historical analysis with political and philosophical reflection.

¹⁷ Tamże, s. 125.

¹⁸ Tamże, s. 130.